מועדים לשיחה; קריאות חדשות בחגי ישראל — גלות ושיבה

יום השנה לבריאה, טקס חידוש המלוכה – כזה היה נשאר ראש השנה, אלמלא מאורע היסטורי מכריע אחד: גלות בבל. דבר אחד הוא להלל את העולם ההרמוני שה' ברא כאשר אנו מרגישים בעולם הזה בנוח, "בבית", ודבר אחר הוא לעשות זאת כאשר המציאות מזכירה לנו יום־יום שאין אנו בבית, שאנו זרים בארץ נוכרייה. דבר אחד הוא לחגוג את ריבונות האל כשאנו נהנים מריבונות לאומית משלנו, ודבר אחר לגמרי הוא לחגוג זאת כשאנו כפופים למעצמה אחרת. חורבן בית ראשון וגלות בבל היו לעם היהודי טראומה גשמית ורוחנית. הרגשתם האיומה של הגולים מונצחת במזמור קלז בתהלים: "עַל נַהֲרוֹת בָּבֶל שָׁם יָשַׁבְנוּ גַּם בָּכִינוּ בְּזָכְרֵנוּ אֶת צִיּוֹן... אֵיךְ נָשִׁיר אֶת שִׁיר ה' עַל אַדְמַת נֵכָר?" (א-ד).

היהדות והעם היהודי עלולים היו לעבור מן העולם עם חורבנה של ממלכת יהודה, כפי שקרה כמאה וחמישים שנה קודם לכן לעשרת השבטים של ממלכת ישראל. אבל דבר אחד היה שונה. הזהות הדתית ביהודה הייתה חזקה. הנביאים, ממשה עד ירמיהו, דיברו על גלות ועל שיבה. כבר הייתה פעם אחת, בתקופה שמיוסף עד משה, שהעם חווה גלות ושיבה. ואם כך, התבוסה והעקירה אינן סוף דבר. יש תקווה. ולתקווה הזו קוראים תשובה.

התשובה היא בעת ובעונה אחת שיבה הביתה, כלומר מעשה גשמי – וחרטה ושינוי הלב וההתנהגות, כלומר מעשה רוחני. התורה כורכת אותם יחדיו בפועל "לשוב" מפני שהחטא גורם לגלות. אדם וחוה גלו מגן עדן אחרי שחטאו. קין, שרצח את אחיו, נידון לגלות מתמדת (בראשית ד, יב). רעיון הצדק בתורה מבוסס על העיקרון מידה כנגד מידה. חטא הוא החטאה: מעשה במקום הלא נכון. החטא משבש את ההרמוניה המוסרית בעולם.

אבל אלוהים סולח. ועובדה זו לבדה מצילה את העולם מהטרגיות. חז"ל אמרו שאלוהים ברא את התשובה לפני שברא את האדם.6נדרים לט ע"ב. כוונתם היא שכאשר ברא אלוהים את האדם וחנן אותו ברצון חופשי, הוא ידע שהאדם יעשה שגיאות. הרי אין אנו מלאכים. אנחנו מועדים. אנחנו נופלים. מעפר הארץ אנחנו, ואל עפר נשוב ביום מן הימים. אלמלא התשובה והסליחה, מצבו של האדם היה בלתי נסבל. ועל כן, כאשר ברא אלוהים את האדם הוא ברא את אפשרות התשובה: אדם המכיר בטעויותיו זוכה למחילה. הגלות איננה גורל חרוץ. בשובנו אל אלוהים אנו מגלים שהוא שב אלינו. אנחנו יכולים לשקם את ההרמוניה המוסרית של העולם.

מכאן שברמה הלאומית, תשובה פירושה שני דברים שנעשים אחד: שיבה רוחנית אל אלוהים, ושיבה גשמית אל הארץ. כך ניסח זאת משה רבנו בפסוקי המפתח על התשובה בציבור:

וְהָיָה כִּי יָבֹאוּ עָלֶיךָ כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֶיךָ, וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבְךָ בְּכָל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִדִּיחֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה. וְשַׁבְתָּ עַד ה' אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְקֹלוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם, אַתָּה וּבָנֶיךָ, בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשֶׁךָ. וְשָׁב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ וְרִחֲמֶךָ וְשָׁב וְקִבֶּצְךָ מִכָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר הֱפִיצְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה. אִם יִהְיֶה נִדַּחֲךָ בִּקְצֵה הַשָּׁמַיִם מִשָּׁם יְקַבֶּצְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ וּמִשָּׁם יִקָּחֶךָ (דברים ל, א-ד).

זו הייתה התיאוריה; זו הייתה התקווה. השאלה הייתה: האם אכן כך יקרה? והינה כך קרה. גולי בבל שבו לארץ ישראל, ושיבתם זכתה לביטוי טקסי באחד האירועים המעצבים של ההיסטוריה היהודית. הדבר היה בימי עזרא ונחמיה בעיצומו של ראש השנה.